

Калиновський Юрій Юрійович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kalina_yu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0081-8107

Жданенко Світлана Борисівна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: svetlana.zdanenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4335-8224

ФІЛОСОФІЯ МИРУ ЯК СВИТОГЛЯДНО-ЦІННІСНЕ ПІДГРУНТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Проаналізовано сутнісні характеристики філософії миру як ціннісної підойми соціокультурного розвитку України. Виокремлено теоретичні підходи щодо розуміння феномену миру: теологічний, раціоналістичний, натуралістичний, природно-правовий, морально-етичний, екзистенційний. Доведено, що мир як цінність людського існування ґрунтується на аксіологемах свободи, відповідальності, справедливості та безпеки. Розкрито позитивний вплив релігійних та ліберально-демократичних наративів для зміцнення глобального й соціального миру.

***Ключові слова:** мир, війна, цінності, філософія миру, безпека, антропоцентризм.*

Постановка проблеми. В умовах війни особливо гостро відчувається цінність миру не тільки як форми безпечного існування людини, суспільства, людства, а й як умови, що забезпечує реалізацію екзистенційних, соціальних, культурних та інших стратегій буття багатьох суб'єктів ойкуменічного простору. «Філософія миру» як антипод «філософії війни» знайшла своє відображення в інтелектуальній традиції людства, починаючи від античності і закінчуючи сьогоденням. Українська нація протягом історичного розвитку продемонструвала свою миролюбність та послідовну прихильність до загальнолюдських гуманістичних цінностей. На сьогоднішньому етапі державотворення та соціокультурного розвитку України особливо важливо зосередити увагу на аксіологічній значущості миру й дотичних цінностей, показати

можливі перспективи розбудови духовного життя нашого народу в післявоєнний період.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідея миру знайшла своє чільне місце у класичних філософських та релігійних концепціях. Так, дослідники Ю. Котелянець М. Несправа, Пен Куо Вей аналізують відображення цієї проблематики в конфуціанстві, індуїзмі, буддизмі та християнстві, а С. Стасюк та М. Цюрупа – у творчості Платона, Фалеса, Демокріта, Августина Блаженного.

Важливим інтелектуальним підґрунтям нашої наукової розвідки стали роботи філософів епохи Відродження та їхній критичний аналіз у сучасних публікаціях. Зокрема, в епоху Ренесансу Е. Роттердамський розглядав мир як природний стан та засуджував війну, що яскраво представлено в його роботах «Скарги Миру», «Хвала глупоті». Погляди цього відомого гуманіста розкриває Г. Хоменко у статті «Соціально-філософський аналіз феномену миру як основа проектування миробудівництва».

У Новий час природу війни та миру досліджував мислитель Гуго Гроцій. Результати його роздумів представлено у книзі, яка стала хрестоматійною, – «Про право війни і миру». Особливу увагу він приділяв умовам і процедурам укладення та дотримання мирних договорів.

Фундаментальним етапом розвитку філософії миру стала поява концепції так званого «вічного миру». Одним із перших цю концепцію обґрунтував у праці «Монархія» Данте Аліґ'єрі, який вважав, що всезагальний мир, всезагальна справедливість, свобода як найкращий природний стан людства можуть бути гарантовані єдиним повноважним правителем – імператором. У подальшому ідея «вічного миру» знайшла своє яскраве продовження у творчості І. Канта у трактаті «До вічного миру». Зокрема, у цій роботі він розмірковував про ганебну сутність війни та гарантії миру у світовому масштабі.

Інший представник німецької класичної філософії Г. Гегель розглядав війну та мир у діалектичній єдності. На його думку, війна є важливим чинником збереження суверенітету держави, вона вимагає жертв і передусім високої організованості й дисципліни.

У вітчизняній філософській думці ідею миру як гармонію зовнішню і внутрішню утверджував Г. С. Сковорода, спираючись на категорії добра, любові, свободи, щастя. З точки зору Г. С. Сковороди, любов до людей і людяність походять від Бога. Творчість цього філософа в такому контексті аналізує у своєму науковому доробку Л. Рижак.

У новітній період філософія миру репрезентована екзистенційними та антропоцентричними поглядами А. Камю, які досліджує Л. Тарнашинська у статті «Філософія війни і миру: антропоцентрична дихотомія любові / ненависті як мотивація героїзму (за «листами до німецького друга» Альбера Камю)».

Етичний та екзистенційно-гуманістичний підхід до розуміння миру знайшов своє відображення в «Етиці благоговіння перед життям» А. Швейцера, яка є уособленням миролюбства, яскравим маніфестом гуманістичного світогляду, спрямованого на збереження всіх форм життя. А. Швейцер підкреслював релігійний характер свого світогляду, взаємодію християнської моральності й раціоналістичного способу осмислення світу. Погляди А. Швейцера репрезентовано в наукових публікаціях І. Вітюка, М. Кисельова, Ф. Канака, В. Муравицького.

Ліберально-демократичний підхід до розуміння природи миру обґрунтовано в наукових працях низки закордонних вчених, а саме: Р. Мак Гінті, Дж. Мадхава, Лі Сон Йонга, Г. Шолтена, Л. А. Тріфу та ін. Мир у цьому сенсі ґрунтується на послідовному впровадженні демократичних цінностей у зовнішній та внутрішній політиці держав.

Окрема група науковців присвятила свої дослідження проблемі виховання миролюбства й недопущення війн (насильства) у відносинах між народами й державами. Так, П. Рікер розглядає цю проблему глобально, акцентуючи увагу на тому, що форми ненасильства та механізми їхньої реалізації мають утвердити свою пріоритетність над традиційними формами й засобами насильства, довівши свою ефективність. Натомість В. Андрущенко, розмірковуючи про утвердження ідеалів філософії миру, наголошує на тому, що у справі формування миролюбства як ключової домінанти суспільної свідомості нашого національного соціуму головну роль відіграє саме система освіти.

Формулювання мети. У дослідженні планується розкрити генезу та сутнісні характеристики філософії миру як ціннісної підойми соціокультурного розвитку сучасної України.

Виклад основного матеріалу. У даній роботі ми спробуємо поглибити та розширити розуміння світоглядно-аксіологічної сутності миру в контексті соціокультурного розвитку сучасної України на основі ідей, які було сформульовано на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (13–14 травня 2022 р. Тернопільській національній педагогічній університет імені Володимира Гнатюка)¹.

Генеза філософії миру охоплює низку етапів, які співвідносяться з історичним поступом людства, утвердженням національних і світових релігій, розвитком світоглядно-ціннісних картин світу в роботах видатних філософів та інтелектуалів. Філософія миру відображає споконвічне прагнення людини

¹ Данильян О., Калиновський Ю. Мир як базова цінність людського буття. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід* : зб. тез IV Міжнар. наук.-практ. конф., 13–14 трав. 2022 р., м. Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка / ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль : Вектор, 2022. С. 4–8.

й людства до безпечного буття в усіх його вимірах. Мир – це не тільки відсутність війни, але й зовнішня і внутрішня гармонія в різних системах, здатність тих або інших суб'єктів долати суперечності в ненасильницький спосіб.

М. Бобро, аналізуючи етимологію слова «мир» та спираючись на низку наукових джерел, констатує, що це дуже давнє слово, яке має той самий корінь, що і слово «милий», тобто любий, чимось особливо дорогий. Милими в першу чергу є спокій, тиша, згода між людьми та народами. Мир певною мірою є і буттєвою цінністю. Саме слово «мир» об'єднує в собі два нині омонімічних, але етимологічно споріднених значення: 1) спокій, відсутність війни, сварок та ін.; 2) світ, народ, люди, з яких саме перше вважається первісним. Цінність миру є константою свідомості (ще не було доброї війни і лихого миру; кров людська не водиця, проливати не годиться), хоча іншою стороною миру є злагода в сім'ї (згоджуватися, ладити, погоджатися тощо; як голубки жити; душа в душу жити; мир та лад – великий скарб тощо), дружні, доброзичливі стосунки (ладити, навідітися, сябровать, складатися та ін.) [1, с. 52].

Вочевидь, мир як цінність людського буття співвідноситься з такими аксіологемами, як справедливість, добро, людинолюбство, ненасильство, духовна свобода, безпека, творчість, толерантність тощо.

Загалом, на переконання В. Нікітенко, мета миру як загальнолюдської цінності полягає в задоволенні всезагальної потреби в безпеці та відсутності загрози життю. Мир вважається базовою політичною цінністю та умовою збереження найвищої цінності – людини. Під миром слід розуміти мирний час, епоху в історії будь-якої держави, коаліції держав, яка позначена відсутністю відкритих військових конфліктів між народами. Мир базується на невійськовій зовнішній політиці між державами, врахуванні національних інтересів кожної зі сторін, а також на договорах або інших документах, що підписуються сторонами. Відповідно, відсутність миру передбачає суспільну і особисту небезпеку [2, с. 133].

В основу філософії миру покладено ідеї ненасильства, людиноцентризму, пріоритетності діалогу над конфронтацією, терпимості, пацифізму, суспільної злагоди, екософські наративи тощо.

Як відомо, концепти ненасильства, гармонійного існування людини у природному, соціальному, екзистенційному вимірах мають глибоке філософсько-культурне та релігійне підґрунтя.

Зокрема, витоки духовно-етичної концепції миру кореняться в давньо-східних релігійних культурах. Ідея ненасильства являла собою невід'ємну частину загальносвітоглядних систем індуїзму, буддизму і конфуціанства. Але своєї квінтесенції вона набула у вченні Христа. Наріжним каменем християнства є заповідь Спасителя: «Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, хто проклинає вас, хто ненавидить вас, і моліться за тих, хто кривдить вас і жене

вас, щоб вам бути синами Батька вашого небесного» (Мтф. 5: 43–46). Якщо Конфуцій вчив не робити іншим того, чого не бажаєш собі, то Христос у Нагірній проповіді посилює цю тезу і проголошує: «Усе чого ви бажаєте, щоб люди чинили вам, то й ви чинить їм!» (Мтф. 7: 12) [3, с. 402].

Сучасний дослідник трактовки миру у християнських текстах Пен Куо Вей аналізує різні способи репрезентації цього феномену в Євангелії та розкриває актуальність їх для сучасного світу. На його думку, тема миру представлена в Євангелії в чотирьох аспектах: мир як стан благополуччя, мир як стан злагоди, проблема порушення миру і мир як інші види стану благополуччя. На переконання даного автора, усі контексти миру, означені в Євангелії, є актуальними і для сьогодення [4].

Найдавнішу індуїстську релігію і філософію також пронизують ідеї ненасильства і здатності жити, не завдаючи нікому шкоди, що стали головними чеснотами стародавнього суспільства. У мислителя давнини Утгахамана знаходимо ідеї про те, що «існують чотири чесноти – непричинення зла будь-кому тілом, словом, наміром і всім життям». У Джима Махавіра прояв «хімси» – насильства над живими істотами, виявляється самим тяжким з усіх вчинків. Пізніше ідеал ненасильницької поведінки знайде відображення в політичній програмі М. Ганді, у якій вчені простежують ідеї терпимості. Для Ганді ненасильство – не просто політична тактика боротьби за визволення Індії, а основоположний принцип цілісного світогляду, який знаходить своє втілення і в його ідеалі загального благоденства і самоврядуванні громад (сарвой-дайя), і в розрізненні негативного і позитивного змісту ненасильства, і в підкресленні ролі ненасильницького опору в Індії [5, с. 183].

В античній філософській традиції проблематика миру та війни знаходить своє чільне місце у працях видатних мислителів. Так, Платон, з одного боку, засуджуючи війни, прославляє мир, але з другого боку – критикує тих, хто внаслідок «непомірної та несвоечасної любові до миру втрачають будь-яку здатність до війни та опиняються у владі нападника». Розуміння миру у Платона постає в єдності з війною внаслідок «озброєння» суспільства протилежними людськими якостями (культурою) – мужністю і войовничістю й м'якістю та миролубством. Цю нелегку справу поєднання різних моральних практик має виконати політика («царське мистецтво»). У цілому в античній Греції мир розглядався як внутрішньоеллінська проблема, її змістом, на думку Фалеса, була гармонія у відносинах між грецькими полісами. Ідеологи полісної демократії заперечували можливість тривалого миру між еллінами та «варварами», тому збройна сила й міць держави підтримувались на належному рівні, у тому числі й духовно-культурному. Демокрит з Абдер закликав «усіма силами зберігати громадянський мир, одностумство громадян, братерство, взаємозахист». Він поцінував соціальний мир між багатими та бідними, аристократією

та демосом, рабовласниками та рабами. Шлях до встановлення миру грецький філософ вбачав в удосконаленні управління державою, яке здатне примирити конфліктуючі соціальні сили [6, с. 268–269].

У середньовіччі надзвичайно великий вплив на всю подальшу тогочасну християнську теорію, у тому числі й на розуміння природи війни та миру, мали погляди Августина Блаженного з теологічних та етичних питань. На його переконання, цілковитий мир на землі неможливий, і немає надії, що мечі назавжди перекують на орала. Тому навіть в історії «граду християнського» є місце війні як постійній боротьбі з язичниками, еретиками, маловірами і навіть побратимами у вірі. Проте цей споконвічний песимізм не обертається у святого Августина засудженням усіх воєн. Деякі війни можуть бути необхідними, якщо вони сприяють установам миру та справедливості. Августин Блаженний вбачав у війні не тільки наслідок гріха, а й засіб від гріха, каральну санкцію, виконавцями якої є військовики. Його знаменитий вислів «справедлива війна карає за несправедливість» означає, як і у Цицерона, не лише те, що справедлива війна має на меті відшкодування збитків та відновлення «довоєнного статус-кво», а й те, що правитель виступає в ролі кия Божого, і його натхненні любов'ю дії благодатні навіть для тих, проти кого вони спрямовані. Хто сильно любить – той сильно карає, так можна було б підсумувати погляди Августина Блаженного [7].

Варто зазначити, що згідно з християнською традицією своєрідна війна між добром і злом, правдою і неправдою, справедливістю й несправедливістю триває постійно, а справжній мир може встановитись лише після другого пришествя Ісуса Христа.

В епоху Ренесансу смислові акценти щодо розуміння миру почали поступово трансформуватись від теологічних до натуралістичних та етичних (не тільки в релігійному, а й у світському вимірі). Так, Е. Роттердамський розглядав мир як природний стан функціонування космосу, що існує завдяки вихованості людини. На його думку, підтримка миру та гармонії у всесвіті – це єдиний правильний шлях, який наближає людину до Бога. Проте піти цим шляхом може виключно мудра, поміркована особистість, яка вміє жертвувати власними інтересами задля колективного добра. У своїх філософсько-педагогічних працях («Скарги Миру», «Хвала глупоті») він акцентував увагу на ірраціональній природі війни, що виникає через прояв марнославства між представниками класової еліти, а натомість призводить до загибелі мільйонів безневинних людей [8, с. 165].

З точки зору Е. Роттердамського, головним ворогом економічного процвітання є війна, що має руйнівні наслідки морального й соціального характеру. У цьому контексті в роботі «Скарги Миру» він підкреслював, якщо є десь що-небудь, гідне завоювання, – королівство, у якому все і скрізь процвітає,

з добре побудованими містами, з ретельно обробленими землями, з найкращими законами, чесними звичаями – подумай: «Якщо я піду туди війною, вся ця благодать буде мною згублена...». На його думку, війна не закінчується до того часу, поки не ліквідовано всі її наслідки. Мистецтва й ремесла занепадають, обмін і торгівля припиняються... Еразм застерігав королів проти захопленості військовими походами, проти загарбання чужих територій з метою поповнення державної скарбниці. Усе це неминуче обернеться багатьма втратами, яким можна було б запобігти, переслідуючи мету – стабільність і процвітання [9, с. 126–127].

У Новий час природу війни та миру досліджував відомий мислитель Гуго Гроцій. Вищеозначені феномени він трактував з точки зору природного права, замислюючись над питанням, чи може бути війна справедливою і в яких випадках виправдано воювати. Відповіді на ці питання Гроцій пропонував виводити з самої природи. Природне право, згідно з Гроцієм, не відкидає війни. Первинними спонуканнями природи є почуття самозбереження, власного блага, уникнення загибелі (Марк Тулій Ціцерон), збереження єства, дотримання усього, узгодженого з природою, і уникнення протилежного цьому. Метою війни є збереження фізичної недоторканності й життя, збереження речей, корисних для життя, що відповідає цим спонуканням. Так само їм відповідає застосування сили за необхідності досягнення цих цілей. Далі має відбутись пізнання відповідності речей з самим розумом, який є найголовнішою властивістю живої істоти. Саме пізнання відповідності, у якій полягає гідність і яку слід ставити найвище за все, притягує безпосереднє устремління душі. Хоча ці спонукання природи і повертають нас до здорового розуму, сам здоровий розум має бути дорожчий того, що повертає нас до нього. Але здоровий розум і природа суспільства забороняють застосування не всякого насильства, а лише такого, яке несумісне із самим суспільством, яке порушує чуже право, оскільки суспільство має за мету забезпечити користування своїми надбаннями кожному і за загальною згодою. Легко зрозуміти, зауважував Гроцій, що це мало б місце навіть тоді, коли не було б введено приватної власності, оскільки життя, тіло і свобода так само становили б надбання кожного, а тому посягання на них було б порушенням справедливості. Тому передбачуваність і турбота про самих себе не суперечить природі суспільства, «поки не порушується цим чуже право, і тому сила, що не порушує чужого права, – законна» [10, с. 18–19].

Важливе значення приділяв Г. Гроцій укладанню і дотриманню мирних договорів. Так, у роботі «Про право війни і миру» він зауважував:

- угода між воюючими сторонами укладається «явно або мовчазно»;
- варто розрізняти головні умови угод про закінчення війни (які припиняють війну силою самого акта або внаслідок згоди щодо посилення на щонебудь інше) і привхідні умови;

- укладають угоду ті, хто вповноважені починати і вести війну;
- сприятливі статті мирного договору варто тлумачити «широко», менш сприятливі – обмежено;
- мир укладається заради безпеки всіх громадян і є державним актом в інтересах цілого і його частин;
- усе майно, захоплене після укладення мирного договору, підлягає поверненню, оскільки право війни уже скасовано.

Також Г. Гроцій підкреслював, що мир або довіра «порушуються» трьома способами: дією, що суперечить тому, що передбачається усяким миром; дією, що суперечить тому, що явно виражено в мирному договорі; дією, що суперечить тому, що слід розуміти з особливої природи миру. Агресія визначається Гроцієм як явище, що суперечить «тому, що притаманне всякому миру, здійснення ворожої дії збройною силою, особливо коли відсутня будь-яка нова причина війни». Висловлюється автор і про третейське посередництво при укладенні миру (за наявності взаємної угоди про підпорядкування його рішенням), про умови здачі, що стосуються інтересів окремих осіб або держави в цілому, про забезпечення угод (застави і заручники) та про післявоєнний устрій цивільної влади й сумлінності у виконанні умов договорів [11, с. 772–790].

Також у Новий час низка філософів (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо) розробляють концепцію «суспільного договору» як надійної основи соціального миру. Для них мир – це передусім стан соціальної стабільності, громадянський спокій, відсутність постійних конфліктів у суспільстві, певний соціальний порядок, що гарантує безпеку й процвітання громадян. Як відомо Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо по-різному розуміли принципи та механізми укладання суспільного договору як підґрунтя мирного співіснування громадян з різними інтересами, але сходились в одному – що справедливий соціальний порядок має гарантувати держава.

У контексті вищенаведеного зауважимо, що Т. Гоббс визначав головну мету створення держави як припинення «війни всіх проти всіх», оскільки за відсутності громадянського стану «війна – це не тільки битва, чи військова дія, а й проміжок часу, протягом якого проявляється воля до битви». Таким чином, головне призначення держави – безпека громадян. Кожна людина від природи любить свободу і панування над іншими, проте люди погоджуються на створення держави через інстинкт самозбереження, заради забезпечення спокійного життя, яке не гарантувалось природними законами, угодами. Т. Гоббс вважає, що «угода без меча лише слова, які не в силах гарантувати людині безпеку» [12, с. 70].

Одним із фундаментальних етапів розвитку філософії миру стало розроблення концепції так званого «вічного миру», яка передбачала створення політичних, соціально-економічних, духовних умов для уникнення війн узагалі.

Від мрій про «золоте», мирне століття мислителі переходять до раціонального обґрунтування і планів встановлення рівноправних, справедливих відносин між однорідними (як правило, християнськими) державами. Встановлення християнством загальнолюдської моральності, заперечення ним національних, обрядових і суспільних відмінностей дало потужний імпульс до висунення ідеї вічного миру [13, с. 14].

Одним із перших ідею вічного миру на основі природного права та з телеологічних позицій спробував розробити Данте Аліг'єрі. У праці «Монархія» він обґрунтовує загальний телеологічний принцип, який є універсальною метою людського роду і дозволяє переводити потенційне в актуальне, інтелект у раціональне пізнання, а теорію у практику. Данте Аліг'єрі наголошує на тому, що природа існує в мисленні першодвигуна – Бога. Усе, що відбувається у світі, є Богом. Право, яке є благом, теж існує в думці Бога, більш того, воно є його бажанням. Таким чином, божественне право реалізується у речах за допомогою волі самого Бога, оскільки він бажає людям добра [14, с. 56–57]. Разом із тим люди внаслідок різних спокус і жадоби не можуть прийти до згоди, тобто божественна воля не може повністю реалізуватись через розбіжності серед людських воль. На думку Данте, як благо може існувати в єдиному, так само і згоди між людьми має бути досягнуто сукупністю людських воль, які поєднуються в одній волі окремої людини [14, с. 52].

Отже, як стверджує Данте Аліг'єрі, такі блага, як всезагальний мир, всезагальна справедливість, свобода як найкращий природний стан людства, можуть бути гарантовані єдиним повноважним правителем – імператором. Всезагальний мир, політичною формою якого має бути всесвітня монархія на зразок Римської імперії, у свою чергу, виступає найвищою благою метою [14, с. 43–44]. Розмірковуючи про гарантії забезпечення вічного миру, Данте підкреслює, що справедливість, яка встановлює злагоду і мир, має вищу силу лише тоді, коли вона гарантується монархією, а саме імперією як оптимальною формою правління. Усі інші форми державного устрою вважаються ним порочними, оскільки влада, що належить декільком людям, слугує лише їх пожадливістю. Натомість монарху нема чого бажати, оскільки його влада обмежується лише океаном, тоді як звичайний государ має сусідів, які так само, як і він, бажають примножити свої володіння. Відсутність бажань у всесвітнього монарха пояснюється тим, що йому, по суті, немає чого завойовувати, оскільки він володар усієї Землі [14, с. 37–39].

Можна стверджувати, що ідея «вічного миру» у Данте Аліг'єрі має телеологічний, теоцентричний та монархічний характер і є суперечливою й утопічною з точки зору реалізації. Одна з базових суперечностей його вчення, на нашу думку, полягає в тому, що такий підхід до встановлення миру мав

спровокувати лише нові війни, оскільки будь-який володар навряд чи добровільно відмовиться від влади.

Ідея «вічного миру» знайшла своє яскраве продовження у творчості І. Канта та сприяла плідній дискусії серед інших представників німецької класичної філософії. Зокрема, І. Кант у трактаті «До вічного миру», підкреслював, що війна – це зло, вона здатна знищити варварськими спустошеннями усі досягнуті успіхи культури. Війна лягає важким тягарем на плечі народу, і її наслідки жахливі, вони призводять до розорення кожної з держав [15, с. 17].

Відомий філософ доводить можливість встановлення та існування миру у планетарному масштабі, на відміну від скептиків, які стверджують, що людина – це «агресивна тварина», нездатна до мирного існування.

Зокрема, І. Кант наполягав на тому, що будь-яка людина і держава, врешті-решт, є розсудливими, їх лише слід поставити в такі практичні взаємини і так організувати побудову відносин, щоб егоїстичні схильності взаємно паралізували одна одну. Тобто він не ставив питання про моральне переродження людей, а прагнув до того, щоб носіїв немирних намірів було поставлено в таке становище, при якому вони вимушені підкоряються примусовим щодо суб'єктивної волі законам, які забезпечують злагоду, тобто можливість взаємного існування. До цієї проблеми він не підходив абстрактно, визнаючи існування ворожнечі, яка породжена відмінностями в соціальних передумовах життя, мовах і релігіях. Під кутом зору загроз миру і злагоди між народами він формулює дві гарантії, що, на його думку, нейтралізують зазначені джерела ворожнечі. Першою з них є зростання рівня культури, поступове зближення людей і спрямування їхнього спілкування до більшої згоди на принципах, що передбачають не послаблення соціальних, економічних і культурних сил, які є у них, а їхню рівновагу та активне змагання. Другою гарантією він вважав бажання економічного процвітання, притаманне кожному народу [15, с. 33–35].

У наш час відбувається поступове переформатування системи міжнародних відносин, що потребує чіткого забезпечення мирного існування народів, створення правових гарантій недопущення війни. Російсько-українська війна показала, що дії держав із позиції сили можуть порушувати правила та норми, що існують, ставити під сумнів цінність миру, навіть після гіркового досвіду двох світових воєн.

У цьому контексті актуальними є положення щодо закону про вічний мир, сформульовані І. Кантом, які можуть вважатися імперативами становлення миру між народами і державами:

- жодна держава не повинна насильницьким способом втручатись у політичний устрій та управління іншої держави;
- державні борги не повинні використовуватись для цілей зовнішньої політики;

– жодна держава під час конфлікту не повинна вдаватися до таких засобів, які зробили б неможливою взаємну довіру в майбутньому;

– у відповідності з розумом у відносинах держав між собою не може існувати ніякого іншого шляху вийти зі стану постійної війни, ніж зречтись подібно окремим людям своєї дикої (беззаконної) свободи [15, с. 9–11].

Схожі з кантівськими ідеї висловлює і Й. Фіхте. Німецький мислитель виступає активним противником війни, насильницького втручання в державне будівництво інших держав. Й. Фіхте, як і І. Кант, вважав, що постійні армії з часом повинні повністю зникнути, оскільки вони загрожують війною, а їхні створення, збільшення й утримання часто само по собі виявлялося причиною війн [16, с. 194–195].

Натомість, на думку Г. Гегеля, війна є важливим чинником збереження суверенітету держави, вона вимагає жертв і передусім високої організованості й дисципліни, порядку і слухняності та відмови від власного мислення й розмірковувань [16, с. 363]. З іншого боку, у війні, яка є законною, справедливою, Г. Гегель вимагає проявляти рішучість. І «...хоча право на життя є священним, – заявляє Г. Гегель, – і все таки доводиться від нього відмовлятися, якщо цього вимагає держава від своїх громадян. Право держави – вище права окремої людини» [17, с. 394]. Отже, війна, на думку мислителя, є невід'ємним атрибутом суспільства і держави і несе руйнування, втрати цінностей і людські жертви. Вона не може бути усунута через діалектичні суперечності, що існують у суспільстві. «Оскільки держава справді існує, – підкреслює Гегель, – вона повинна мати реальну можливість вести війну і тому повинна володіти усім необхідним для цього» [17, с. 464]. Г. Гегель – прихильник сильної держави, яка здатна захистити себе від агресії інших держав. «Вища честь для народу, – говорить мислитель, – полягає в тому, щоб створити державу і бути незалежним» [17, с. 479].

Отже, представники німецької класичної філософії як демонструють «паціфістські» погляди (І. Кант, Й. Фіхте), так і формулюють наративи, що виправдовують війну як засобу захисту державного суверенітету (Г. Гегель).

У новітній період філософія миру репрезентована в різноманітних концепціях як світського, так і релігійного характеру. Зокрема, екзистенційні, антропоцентричні погляди з цієї проблематики представлено у творчості А. Камю.

Розкриваючи вищеозначений підхід, Л. Тарнашинська зазначає, що антропоцентрична парадигма насильства / ненасильства в контексті філософії війни і миру розгортає цілу низку опозитів, розділених навпіл дихотомічною парою війна / мир, які й визначають зміст і сенс роздумів А. Камю, пропущених кризь серце, розум і сумління. Це, зокрема, любов / ненависть, раціональність / ірраціональність, свій / чужий, друг / ворог, сусід / супротивник, ми / ви, правда / брехня, перемога / поразка (яка, зрештою, обертається своєю проти-

лежністю), доблесть / ганьба, слава / презирство, сила / справедливість, рваншизм / гуманізм, насильство / ненасильство, зброя / розум, спокуса / виваженість, героїзм / боягузтво, дружба / ворогування, перемога над ворогом / перемога над собою, вивищення / приниження, втрачений / віднайдений (час), дух / плоть, терпіння / непокірливість, політика реальності / політика честі, простір (територія) / земля духу, ваша / наша Європа, і нарешті, шляхетність / варварство – усі вони «проростають» в універсалії добро / зло, а також у категорію часу – вічність / тимчасовість; а також опозитивних дієслів: боротися / мислити, втратити / зберегти, уподібнюватися / залишатися собою, вибрати / знищити та ін. Більше того, письменник розкриває складніший рівень опозитів: сила / сила, батьківщина / батьківщина, героїзм як мета / героїзм як антимета (тобто мета, що не забуває / забуває про щастя) тощо, що дозволяє йому загострити проблему цінностей різного рівня [18, с. 14].

У своїх роздумах щодо війни та миру А. Камю визначає духовну траєкторію руху людини до усвідомлення важливості ненасильства через пережите насильство. Він констатує: «Через випробування ми упевнились, що всупереч нашим уявленням, які іноді ми сповідували, дух безсилий перед мечем, але дух, злютований з мечем, завжди виходитиме звиятцем над мечем як сутністю. Для цього нам необхідно було пізнати смерть і смертний ризик. Врешті, нам необхідно було пережити муки плоті, щоб у такий спосіб опанувати духом. Можна мати лише те, за що сповна заплачено...» [19, с. 166].

У цьому сенсі трагедія війни є спонукальним чинником до встановлення миру, але лише у випадку глибокого переосмислення й усвідомлення людиною й людством ганебної сутності війни, постійного плекання цього наративу на рівні індивідуальної та суспільної свідомості. В екзистенційному розумінні філософія миру базується не стільки на здатності країн та народів до компромісів і дотриманні договорів, скільки на внутрішньому неприйнятті насильства як форми й засобу самореалізації.

У вітчизняній філософській думці проблеми мирного існування, толерантного ставлення до проявів «інакшості», утвердження ідеалів добра й духовної краси знайшли відображення у творчості низки мислителів. Зокрема, Г. С. Сковорода утверджував ідею миру як гармонію зовнішню й внутрішню через категорії добра, любові, свободи, щастя. На його думку, любов до людей і людяність походять від Бога. Загальні закони людяності вирізьблені як Божі закони в самому осерді нашого серця. Проте від людини залежить, чи вона підніметься до Бога, чи опуститься до рівня тварини. Дух людини утворюється сукупністю її думок та почуттів. Оскільки людський дух пов'язаний з волею, яка може бути доброю або злою, то і думки, і почуття можуть бути добрими або злими. Тому головне завдання для українця / українки – пізнати себе – це те ж саме, що пізнати в собі Бога. Пізнати Бога означає пізнати

ідеали Добра, Краси, Правди, які є основоположними для гідного життя людини. Істину не досить знати, необхідно жити передовсім у злагоді з нею. Отже, серце для людини є її Богом-наставником, до голосу якого вона повинна прислухатись, ним керуватись [20, с. 8]. Вочевидь, «людина миру» на противагу «людині війни» керується Божими заповідями, плекає внутрішню й зовнішню злагоду, намагається уникати насильства.

Разом із тим Г. С. Сковорода зауважував, що той, хто народжений воїном, швидко навчиться захищати землеробство і купецтво від внутрішніх грабіжників і зовнішніх ворогів. На його переконання, найбільше щастя для воїна захищати стражденну й беззбройну невинність, заступатись за основу суспільства – правду [21, с. 326]. По суті, захищаючи правду як основу людського буття, ми боронимо мир, тобто світ, побудований на гуманістичних цінностях.

Також, на переконання Г. Сковороди, важливо захищати свободу, вміти розрізняти добро та зло. Філософ стверджував, що «дух свободний», за який «доки живеш, боротись потрібно», проявляється в пізнанні людиною добра і зла та у виконанні законів [22, с. 123]. Відповідно загарбницька війна – це спроба відібрати свободу в народі, а національно-визвольна війна – це відстоювання миру в державі та захист вільного вибору національної спільноти.

Загалом філософія миру має глибокі гуманістичні корені та людиноцентричний характер. Усвідомлення важливості миру як імперативної умови людського буття безпосередньо пов'язане з розвитком гуманізму та гуманістичної свідомості, яка передбачає використання ненасильницьких засобів під час вирішення будь-яких конфліктів і на міжособистісному, і на міждержавному, і на глобальному рівнях.

С. Франк убачав корені справжнього гуманізму в ідеї боголюдськості, котра протягом п'ятнадцяти століть «виховувала самосвідомість людини як особистості», вчила людину усвідомлювати в самій собі певне вище, абсолютно-ціннісне начало, завдяки якому вона протистоїть світу як особлива інстанція й має творчо визначити і вдосконалювати життя; вона вперше виховала в людині те, що можна в загальному розумінні назвати «гуманістичною свідомістю» [23, с. 81].

Стрижневою цінністю гуманістичного світогляду є мир, реалізація якого у практичній площині має привести до напрацювання форм безконфліктного існування людських спільнот.

Продовжуючи вищеозначені роздуми, І. Бех визначає низку базових пріоритетів мирного співіснування людства:

- людина – найвища цінність цивілізації;
- свобода і права людини – загальнолюдські цінності;

- толерантне ставлення до прав та інтересів усіх народів і націй – першочергова умова мирного співіснування і недопущення збройних конфліктів;
- гуманізм і справедливість – універсальні принципи вселюдських стосунків;
- нетерпиме ставлення до порушень прав і свобод людини й народів, де б це не було, як гарантія стабільного і мирного існування на всій Землі [24, с. 18].

У подальшому філософію миру, проблематику збереження миру, розкриття його глобальної значущості репрезентовано в концепції А. Швейцера, яка має назву «Етика благоговіння перед життям». Вона базується на таких теоретичних положеннях:

1. Абстрактна ідея миру має бути замінена реальним миром, сповненим життя.

2. Про світ людина знає лише те, що все, що існує, є проявом волі до життя. До цього світу людина має як пасивне, так і активне відношення. Як істота, яка пасивно ставиться до світу, вона приходить до душевного зв'язку з ним через упокорювання. Як істота, яка активно ставиться до світу, вона приходить до духовного зв'язку з ним завдяки тому, що не живе для себе самої, а відчуває себе одним цілим з усім життям, яке знаходиться у сфері її впливу.

3. Почавши думати про таємницю свого життя і про зв'язки, що сполучають її з життям, людина вже може ставитись до свого життя і життя, яке оточує її, не інакше, як відповідно до принципу «Благоговіння перед життям», і цей принцип не може не виявитись в етичному світо- і життєствердженні, яке проявляється в її діях. Людина повинна, за А. Швейцером, не просто жити, а по-справжньому випробовувати життя.

4. Для людини, по-справжньому етичної, життя священне, навіть те, яке знаходиться на нижньому щаблі шкали цінностей. Цінність того чи іншого життя розрізняється лише в кожному конкретному випадку, під тиском необхідності, наприклад, коли людині належить вирішити, яким із двох життів вона повинна пожертвувати, щоб зберегти інше [25, с. 141–142].

Можна констатувати, що «Етика благоговіння перед життям» є уособленням миролюбства, яскравим маніфестом гуманістичного світогляду, спрямованого на збереження всіх форм життя.

Як стверджують фахівці, етика благоговіння перед життям – це глибока повага до життя. Вона передає сутність етичного точніше, ніж співчуття або навіть любов, тому що поєднує самовдосконалення із самозреченням і стверджує найвищу відповідальність. А. Швейцер підкреслює релігійний характер свого світогляду, взаємодію християнської моральності й раціоналістичного способу осмислення світу. Благоговіння перед життям відноситься і до природних, і до духовних явищ. Етичні погляди А. Швейцера мають глибокий

гуманістичний зміст. Висунувши на перше місце принцип гуманності по відношенню до навколишнього середовища, А. Швейцер закликає людей до духовних і моральних ідеалів [26, с. 55].

Цінність миролюбства А. Швейцер не тільки утверджував у своїй науковій діяльності, а й займав активну громадянську позицію щодо питань збереження миру, порушення права людини на життя.

Зокрема, він активно виступав за мир, усіма силами і авторитетом протидіяв війні, зокрема засуджував ядерну війну. У день бомбардування Хіросіми він сказав своїй співробітниці Матильді Коттман: «Коли одною-єдиною бомбою вбивають сто тисяч людей – мій обов'язок довести світу наскільки цінним є одне – єдине людське життя». Виступи А. Швейцера на захист миру одразу стали відомі в світі. Він виступав проти війни з позицій гуманізму. В книзі «Листи з Ламбарене» він, у зв'язку з початком Другої світової війни в Європі, наводить слова китайського мудреця Лао Цзи: «Війна – недобрий засіб, він не для шляхетного душею. Тільки коли не залишається нічого іншого, він береться за меч... Спокій і мир для нього найвище благо...» [27, с. 49].

Отже, з точки зору А. Швейцера мир є однією з базових загальнолюдських цінностей, яка потребує постійного захисту задля збереження життя на Землі. У свою чергу, філософія миру має стати ціннісним підґрунтям для забезпечення всезагальної потреби людства щодо безпечного існування й гармонійного розвитку.

Як правило розмірковуючи про змістовне підґрунтя мирного існування в сучасному світі, науковці акцентують увагу на значущості ліберальних (неоліберальних) аксіологем та відповідних філософських систем, що їх обґрунтовують. Досвід реалізації ліберально-демократичних цінностей засвідчив, що демократичні країни набагато менше застосовують насильницькі дії в зовнішній політиці порівняно з авторитарними й тоталітарними країнами.

Як стверджує з цього приводу історик Я. Грицак: «Умовно кажучи, ліберальні демократії між собою не воюють. Тобто ліберальні демократії воюють, і дуже сильно: якщо подивитися на статистику повоєнних років, то вони воювали дуже часто. Переважно вигравали, хоча часом і програвали. Але, як показує статистика, ліберальні демократії якщо і воюють, то ніколи між собою. Є війни між ліберальною демократією і країнами другого і третього світу – але немає випадків, коли б ліберальні демократії воювали між собою» [28].

У свою чергу, дослідники Роджер Мак Гінті, Джоші Мадхав, Лі Сон Йонг у роботі під назвою «Ліберальне упровадження миру та довговічність післявоєнного миру» підкреслюють взаємозв'язок між реалізацією ліберальних положень у мирних угодах і тривалістю миру на основі даних, які включають тридцять чотири комплексні мирні угоди, підписані в період після Холодної війни. Вони доводять, що тривалість миру покращується, коли реалізуються

ліберальні аспекти миру, включені в мирні угоди. У їхній статті також розглядається проблема тривалості миру у зв'язку з розгортанням миротворців ООН та механізмами верифікації мирних угод. Вищеозначені фахівці констатують, що миротворча діяльність має позитивний вплив, але механізми її реалізації потребують вдосконалення. Отримані ними результати доводять необхідність більш ретельного аналізу складних ролей учасників ліберального миротворчого процесу [29].

У контексті ліберально-демократичної парадигми аналізує сутність миру й Г. Шолтен. Його дослідження містить огляд академічних дебатів про мир і розбудову миру: починаючи з класичних концепцій миру, таких як добре відома дихотомія між «добрим» і «поганим» миром, до концепцій «стабільного миру», «демократичного миру». Багато уваги автор приділяє проблемі розбудови миру, зокрема ліберальним дискусіям про мир. Він стверджує, що ці дебати стосуються не лише найкращого способу досягнення тривалого миру в (пост)конфліктних суспільствах, а й більш фундаментального питання «Що таке мир?». З точки Г. Шолтена, крім визначення ліберального миру, можна вести мову про інші бачення цього феномену: гібридний мир, агоністичний мир, «повсякденний» мир та мир як добробут [30].

Л. А. Тріфу, аналізуючи розвиток миротворчого мислення, розглядає генезу концепції «позитивного миру»: від розуміння миру як інтеграції людського суспільства до визначення миру, широко прийнятого в наш час, – «позитивний мир» як відсутність структурного насильства. У статті цієї авторки підкреслюється відмінність між «структурним миром» і «позитивним миром» та наголошується на їх складній природі й визначальній ролі цінностей для розрізнення цих понять [31].

Розмірковуючи про пріоритетні цінності під час укладання мирних угод, Роджер Мак Гінті, Джоші Мадхав, Лі Сон Йонг задаються питанням наскільки сучасні мирні угоди орієнтовані на соціальні проблеми чи на проблеми безпеки. Ключові висновки їхніх міркувань полягають у тому, що хоча соціальні аспекти миру широко постулюються в багатьох академічних дослідженнях, офіційні мирні процеси здебільшого зосереджено на безпеці та пріоритетах її реалізації в мирних угодах. Незважаючи на те, що в останніх мирних угодах соціальному миру приділено більше уваги, у сучасних міжнародних договорах зберігається первинність цінностей безпечного існування [32].

Цілком очевидно, що усвідомлення цінності миру, упровадження принципів філософії миру на рівні індивідуальної, суспільної та глобальної свідомості є актуальним, але вкрай складним завданням, яке має вирішуватись різними шляхами, зокрема засобами освіти та виховання.

На нашу думку, виховання миролюбства має відбуватись перманентно, здійснюючи функцію «щеплення» від бажання воювати. Розглядаючи цю про-

блему глобально, П. Рікер зауважує: «Таким чином, для того щоб ненасильство мало смисл, воно мусить покінути з насильством в історії, через яку воно перед тим переступає (transcende); воно має бути наділене ефективністю, що не поступатиметься ефективності насильства, яке панує в світі, ефективністю, спроможною змінити взаємини між людьми» [33, с. 247]. Отже, у суспільній та планетарній свідомості «значущість миру» повинна домінувати над «значущістю війни»: мирне існування народів має не тільки стати світоглядною домінантою глобального характеру, а й мати надійний захист у вигляді дієвих міжнародних організацій, ефективних норм міжнародного права.

У гуманістичному та правовому контекстах ми маємо вести дискусію про правомірність і межі застосування сили в міжнародних відносинах, про чітку ідентифікацію порушення норм міжнародного права та адекватну реакцію на нехтування принципами міжнародного порядку. Питання легітимності застосування сили та насильства у прагненні до миру піднімає О. Висоцький у статті «Комунікативний вимір легітимності міжнародного права». За його твердженням, приймаючи певну інтерпретацію реальності, міжнародне співтовариство може ухвалити рішення визнати юридичний факт, що ті або інші події являють собою порушення норм ключових міжнародно-правових документів, наприклад у сфері прав людини та міжнародного гуманітарного права, або, більш конкретно, інтерпретувати ці факти як етнічні чистки, геноцид або масові звірства. Маркування випадку в цих термінах створює очікування, яке змушує до певних відповідей. Важливо, що така інтерпретація фактів надає основу для публічної доповіді, яка інформує міжнародну спільноту про правові висновки, що ці дії порушують права людини або гуманітарне право та становлять загрозу міжнародному миру і безпеці [34, с. 87]. Тобто будь-яка чітко зафіксована форма насильства в міжнародних та міждержавних відносинах має бути вчасно ідентифікована, публічно оцінена з точки зору права з метою подальшої дієвої реакції суб'єктів міжнародної спільноти для її припинення, неповторення тощо.

Разом із тим для встановлення миру варто прогнозувати та якісно долати соціально-економічні кризи, особливо світові, створювати механізми для зменшення розриву в добробуті між різними народами, що має ліквідувати низку причин воєнних конфліктів.

У цьому контексті науковці зауважують, що соціальна нестабільність у сучасних умовах має як глобальний, так і локальний характер. Вона спричинена передусім нерівномірним економічним розвитком окремих регіонів та країн, що створює глобальний дисбаланс у розподілі різноманітних ресурсів. Конфлікти, детерміновані соціально-економічною нерівністю країн та регіонів, провокують політичні, геополітичні й фінансові кризи в окремих державах. Глобалізація в її нинішньому вигляді здійснюється на користь так

званого «золотого мільярду» та створює підґрунтя для соціальних протестів, посилення міграційних потоків і активізації руху антиглобалістів. Негативний вплив на соціальні процеси в останні роки здійснює пандемія [35, р. 158].

Цілком очевидно, що для «профілактики війни» значущими є не тільки соціально-економічні чинники, а й гуманістичні духовні імперативи розвитку окремих народів та людства загалом.

Розмірковуючи про утвердження ідеалів філософії миру, В. Андрущенко наголошує на тому, що у справі формування ідеалу миролюбства як ключової домінанти суспільної свідомості нашого національного соціуму головну роль відіграє саме система освіти, особливо її гуманістично-інноваційна реформа, заснована на принципах демократизму та людиноцентричності. Освіта має звернутися до кожної дитини, молодої людини з переконливим посланням про безальтернативність миролюбного способу мислення і життєдіяльності. Принцип миролюбства мають засвоїти кожен громадянин, кожна нація і кожне суспільство. І не тільки засвоїти, а й визначити як домінантний у системі принципів власної самосвідомості, довести його до рівня соціальної поведінки. Зрозуміло також, що він має пронизувати зміст усіх навчальних дисциплін, систему спілкування у школі та вищому навчальному закладі, педагогічну практику і виховну роботу [36, с. 10].

Висновки. Таким чином, філософія миру пройшла у своєму розвитку декілька етапів, починаючи від стародавніх часів і закінчуючи сьогоденням. У всі періоди історії людства мислителі звертались до проблеми сутнісних характеристик миру, як правило, у співвідношенні з розумінням природи війни. Трактуючи мир з різних світоглядно-філософських позицій, можна виділити декілька підходів до його розуміння: теологічний (Августин Блаженний, Данте Аліг'єрі, С. Франк), консенсусний (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо), раціоналістичний (Г. Гегель), натуралістичний (Е. Роттердамський), природно-правовий (Г. Гроцій), морально-етичний (І. Кант, Й. Фіхте, А. Швейцер), екзистенційний (А. Камю, Г. Сковорода), ліберально-демократичний (Р. Мак Гінті, Дж. Мадхав, Лі Сон Йонг, Г. Шолтен, Л. А. Тріфу).

Згідно з філософією миру гармонійне (ненасильницьке) буття можливо реалізувати лише шляхом втілення таких цінностей, як свобода, безпека, справедливість, толерантність, людиноцентризм тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобро М. П. Цінність життя і життєві цінності та їх образно-смілова репрезентація в українському лінгвокультурному просторі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. 2015. Вип. 72, №1152. С. 50–53.

2. Нікітенко В. О. Загальнолюдські цінності як геоецінності планетарного масштабу: антропологічні виміри. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2013. Вип. 55. С. 131–138.
3. Несправа М. Філософія миру: духовно-етичний аспект. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи* : III Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро, 2017. С. 402–404. URL: https://www.researchgate.net/publication/328265745_Filosofia_miru_Duhovno-etichnij_aspekt (дата звернення: 6.12.2022).
4. Peng K. W. Having Peace and Making Peace when Peace Is Broken: «Peace» in the Gospels. *Sino-christian studies*. 2010. Issue 10. P. 65–80.
5. Котелянець Ю. Становлення та розвиток толерантності як соціальної цінності. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2013. Вип. 122. С. 183–188.
6. Цюрупа М. Культура миру проти культури ненависті. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 3. С. 264–272.
7. Стасюк С. Формування правових засад середньовічної війни. *Віче*. 2010. № 20. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2244/> (дата звернення: 11.12.2022).
8. Хоменко Г. В. Соціально-філософський аналіз феномену миру як основи проектування миробудівництва. *Гілея* : наук. вісн. 2019. Вип. 145 (2). С. 164–168.
9. Роттердамский Эразм. Жалоба мира. Воспитание христианского государя : с приложением. Москва : Мысль, 2001. С. 109–130.
10. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 16–20.
11. Гроций Г. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права. Москва : Гос. изд-во юрид. лит., 1956. 868 с.
12. Карасевич А. О., Лисенко Л. Г. Концепція громадянського суспільства Томаса Гоббса. *Актуальні проблеми духовності в сучасному українському суспільстві* : матеріали Всеукр. наук. конф., м. Умань, 11 жовт. 2012 р. / ред. кол.: А. О. Карасевич (голов. ред.) та ін. Умань : ПП Жовтий, 2012. С. 67–74.
13. Дзьобань О. П., Михайловський Р. А. Проблема безпеки: від античності до Ренесансу. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Вип. 6 (15). С. 11–18.
14. Данте Алигьери. Монархия / пер. с итал. В. П. Зубова. Москва : Канон-пресс-Ц-Кучково поле, 1999. 192 с.
15. Кант И. К вечному миру. *Кант И. Сочинения* : в 6 т. / под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гульги, Т. И. Ойзермана. Москва : Мысль, 1996. Т. 6. 743 с.
16. Фихте И. Г. К вечному миру. Философский проект Иммануила Канта 1796. *Трактаты о вечном мире* : сборник / предисл. Ф. В. Константинова ; введ. ст. и прим. И. С. Андреевой. Москва : Соцэкгиз, 1963. С. 193–202.
17. Гегель Г. В. Ф. Философия права : пер. с нем. / ред. и сост. Д. А. Керимов и В. С. Нерсесянц. Москва : Мысль, 1990. 534 с.

18. Тарнашинська Л. Філософія війни і миру: антропоцентрична дихотомія любові / ненависті як мотивація героїзму (за «листами до німецького друга» Альбера Камю). *Слово і Час*. 2019. №4. С. 3–14.
19. Камю А. Листи до німецького друга / пер. з фр. Р. Осадчука. *Вибрані твори* : у 3 т. Т. 3. Харків : Фоліо, 1997. С. 163–180.
20. Рижак Л. В. Ідея «зрідненої праці» Григорія Сковороди в умовах воєнних загроз. *Григорій Сковорода у сучасному багатомірному світі* : зб. тез VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 16 листоп. 2022 р.) / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника ; відп. за вип. В. М. Качмар, Л. В. Рижак, Н. І. Жигайло, Ю. В. Максимець. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 7–9.
21. Сковорода Г. Пізнай в собі людину. Львів : Світ, 1995. 528 с.
22. Сковорода Г. С. Фабула. *Григорій Сковорода : повна академ. збірка тв.* / за ред. Л. Ушкалова. Едмонтон ; Торонто : Вид-во Канад. ін-ту укр. студій ; Харків : Майдан, 2011. С. 123–124.
23. Фоменко А. М. Виміри гуманізму: історико-філософський аналіз. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 80–84.
24. Бех І. Виховання у дітей миролюбства. *Початкова школа*. 1999. №8. С. 17–20.
25. Вітюк І., Муравицький В. Концепт благоговіння перед життям А. Швейцера у розрізі екологічної етики Церкви АСД. *Енергоефективність та екологічно прийнятне енергозабезпечення з позицій християнської відповідальності за створіння* : матеріали міжнар. наук. семінару (Ужгород, 10–13 лют. 2010 р.). Ужгород, 2010. С. 142–146.
26. Кисельов М. М., Канак Ф. М. Національне буття серед екологічних реалій. Київ : Тандем, 2000. 320 с.
27. Матюхіна О. А. Життя як найвища цінність буття – провідна ідея філософії Альберта Швейцера. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія*. 2013. №2. С. 47–51.
28. Грицак Я. Війни модерної доби та російсько-українська війна : лекція, прочитана у межах проекту «Обрії науки» 14 квіт. 2022 р.). URL: <https://zbruc.eu/node/111693> (дата звернення: 04.01.2023).
29. Mac Ginty R., Joshi M., SungYong L. Liberal Peace Implementation and the Durability of Post-war Peace. *International relations*. 2019. Vol. 26, issue 4, P. 457–486.
30. Scholten G. M. Peace in Peace Studies: Beyond the 'Negative. Positive' Divide. *Ser. Rethinking Peace and Conflict Studies*. 2020. P. 27–64.
31. Trifu L. A. Reflections on positive peace. A dialogue with imperfect peace. *Revista de paz y conflictos*. 2018. Vol. 11, issue 1. P. 29–59.
32. SungYong L., Mac Ginty R., Joshi M. Social Peace vs. Security Peace. *Global governance*. 2016. Vol. 22, issue 4. P. 491–512.
33. Рікер П. Питання влади. Істина та історія / пер. з фр. В. Шовкуна. Київ : ВД «КМ Academia» : Пульсари, 2001. С. 241–323.
34. Висоцький О. Комунікативний вимір легітимності міжнародного права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. №2 (116). С. 81–92.

35. Danilyan O. G., Dzeban O. P., Kalynovskyi Y. Y. Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito*. 2022. Vol. 14, issue 3. P. 141–162.
36. Андрущенко В. Педагогіка миру: актуальність теорії та практики. *Вища освіта України*. 2014. №2. С. 5–12.

REFERENCES

1. Bobro, M. P. (2015). Tsinnist zhyttia i zhyttievi tsinnosti ta yikh obrazno-smyslova reprezentatsiia v ukrainskomu linhvokulturnomu prostori. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Filolohiia – The Journal of Kharkiv Karazin National University. Series: Philology. Issue 72, 1152, 50–53* [in Ukrainian].
2. Nikitenko, V. O. (2013). Zahalnoliudski tsinnosti yak heotsinnosti planetarnoho masshtabu: antropolohichni vymiry. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Humanitarian Bulletin of Zaporizhzhia State Engineering Academy. Issue 55, 131–138* [in Ukrainian].
3. Nesprava, M. (2017). Filosofiia myru: dukhovno-etychnyi aspekt. *III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia ta pidkhody»*. Dnipro, 402–404. URL: https://www.researchgate.net/publication/328265745_Filosofia_miru_Duhovno-etichnij_aspekt [in Ukrainian].
4. Peng, K. W. (2010). Having Peace and Making Peace when Peace Is Broken: «Peace» in the Gospels. *Sino-christian studies. Issue 10, 65–80*.
5. Kotelianets, Yu. (2013). Stanovlennia ta rozvytok tolerantnosti yak sotsialnoi tsinnosti. *Naukovi zapysky. Serii: Pedahohichni nauky – Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences. Issue 122, 183–188* [in Ukrainian].
6. Tsiurupa, M. (2014). Kultura myru proty kultury nenavysti. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes of the Kurasa Institute of Political and Ethnic Studies. Issue 3, 264–272* [in Ukrainian].
7. Stasiuk, S. (2010). Formuvannia pravovykh zasad serednovichnoi viiny. *Viche, 2010, 20*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2244/> [in Ukrainian].
8. Khomenko, H. V. (2019). Sotsialno-filosofskyi analiz fenomenu myru yak osnovy proektuvannia myrobutivnytstva. *Hileia: naukovyi visnyk – Hileia: Scientific Bulletin. Issue 145 (2), 164–168* [in Ukrainian].
9. Rotterdamskyi, E. (2001). Zhaloba myra. Vospytanye khrystyanskoho hosudaria: [prylozhenye]. Moskva: Mysl [in Russian].
10. Zaiets, A. P. (2017). Idei pryrodnoho prava u tvorchosti Huho Hrotsiia. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky – Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences. Vol. 200, 16–20* [in Ukrainian].
11. Hrotsyi, H. (1956). O prave voyny y myra. Try knyhy, v kotorykh ob'iasniaiutsia estestvennoe pravo y pravo narodov, a takzhe pryntsy py publychnoho prava. Moskva: Hos. yzd. yur. lyt-ry [in Russian].

12. Karasevych, A. O., Lysenko, L. H. (2012). Kontseptsiiia hromadianskoho suspilstva Tomasa Hobbsa. *Aktualni problemy dukhovnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, m. Uman*. Uman: PP Zhovtyi, 67–74 [in Ukrainian].
13. Dzoban, O. P., Mykhailovskyi, R. A. (2016). Problema bezpeky: vid antychnosti do Renesansu. *Filosofiiia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury – Philosophy and political science in the context of modern culture. Issue 6 (15), 11–18* [in Ukrainian].
14. Dante, Alyhery. (1999). Monarkhyya / per. s ytal. V. P. Zubova. Moskva: Kanon-press-Ts-Kuchkovo pole [in Russian].
15. Kant, Y. (1996). K vechnomu myru. Sochynenyia: v 6-ty tomakh. [pod obshch. red. V. F. Asmusa y dr.]. Moskva: Mysl [in Russian].
16. Fykhte, Y. H. (1963). K vechnomu myru. Fylosofskyi proekt Ymmanuyla Kanta 1796. Traktaty o vechnom myre; predysl. F. V. Konstantynova; vvodnaia st. y prym. Y. S. Andreevoi. Moskva: Sotsekhyz [in Russian].
17. Hehel, H. V. F. (1990). Fylosofiya prava / per. s nem.; red. y sost. D. A. Kerymov y V. S. Nersesiants. Moskva: Mysl [in Russian].
18. Tarnashynska, L. (2019). Filosofiiia viiny i myru: antropotsentrychna dykhotomiia liubovi/nenavysti yak motyvatsiia heroizmu (za «lystamy do nimetskoho druha» Albera Kamiu). *Slovo i Chas – Word and Time. 4, 3–14* [in Ukrainian].
19. Kamiu, A. (1997). Lysty do nimetskoho druha / per. z fr. R. Osadchuka. Vybrani tvory: u 3 t. Vol. 3. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
20. Ryzhak, L. V. (2022). Ideia «zridnenoi pratsi» Hryhoriia Skovorody v umovakh voiennykh zahroz. *Hryhorii Skovoroda u suchasnomu bahatovymirnomu sviti: zb. tez VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* Lviv: LNU im. Ivana Franka, 7–9 [in Ukrainian].
21. Skovoroda, H. (1995). Piznai v sobi liudynu. Lviv: Svit [in Ukrainian].
22. Skovoroda, H. S. (2011). Fabula. *Povna akademichna zbirka tvoriv / za red. L. Ushkalova*. Edmonton – Toronto: Vyd-vo Kanadskoho in-tu ukr. studii; Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].
23. Fomenko, A. M. (2011). Vymiry humanizmu: istoryko-filosofskyi analiz. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Ser.: Filosofiiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Ser.: Philosophy. Culturology, 1, 80–84* [in Ukrainian].
24. Bekh, I. (1999). Vykhovannia u ditei myroliubstva. *Pochatkova shkola – Elementary School, 8, 17–20* [in Ukrainian].
25. Vitiuk, I., Muravytskyi, V. (2010). Kontsept blahohovinnia pered zhyttiam A. Shveitsara u rozrizi ekolohichnoi etyky Tserkvy ASD. *Enerhoefektyvnist ta ekolohichno pryiniatne enerhozabezpechennia z pozytsii khrystyianskoi vidpovidalnosti za stvorinnia. Materialy mizhnarodnoho naukovoï seminaru*. Uzhhorod, 142–146 [in Ukrainian].
26. Kyselov, M. M., Kanak, F. M. (2000). Natsionalne buttia sered ekolohichnykh realii. Kyiv: Tandem [in Ukrainian].
27. Matiukhina, O. A. (2013). Zhyttia yak naivyshcha tsinnist buttia – providna ideia filosofii Alberta Shveitsera. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Ser.: Filosofiiia. Kulturolohiia – Bulletin of the National Aviation University. Ser.: Philosophy. Culturology. 2, 47–51* [in Ukrainian].

28. Hrytsak, Ya. (2022). Viiny modernoi doby ta rosiisko-ukrainska viina (Lektsiia, prochyтана u mezhakh proiektu «Obrii nauky» 14 kvitnia 2022 roku). URL: <https://zbruc.eu/node/111693> [in Ukrainian].
29. Mac Ginty, R., Joshi, M., SungYong, L. (2019). Liberal Peace Implementation and the Durability of Post-war Peace. *International relations. Vol. 26, issue 4, 457–486*.
30. Scholten, G. M. (2020). Peace in Peace Studies: Beyond the 'Negative/Positive' Divide. *Ser. Rethinking Peace and Conflict Studies, 27–64*.
31. Trifu, L. A. (2018). Reflections on positive peace. A dialogue with imperfect peace. *Revista de paz y conflictos. Vol. 11, issue 1, 29–59*.
32. SungYong, L., Mac Ginty, R., Joshi, M. (2016). Social Peace vs. Security Peace. *Global governance. Vol. 22, issue 4, 491–512*.
33. Riker, P. (2001). Pytannia vlady [Istyna ta istoriia / per. z fr. V. Shovkuna]. Kyiv: VD «KM Academia»: Pulsary [in Ukrainian].
34. Vysotskyi, O. (2021). Komunikatyvnyi vymir lehitymnosti mizhnarodnoho prava. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific bulletin of the Dnipropetrovsk state university of internal affairs. Issue 2 (116), 81–92* [in Ukrainian].
35. Danilyan, O. G., Dzeban, O. P., Kalynovskyi, Y. Y. (2022). Social instability as a global trend of the modern world. *Cogito. Vol. 14, issue 3, 141–162*.
36. Andrushchenko, V. (2014). Pedahohika myru: aktualnist teorii ta praktyky. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher education of Ukraine, 2, 5–12* [in Ukrainian].

Kalynovskyi Yurii Yuriyovych, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkov, Ukraine

Zhdanenko Svitlana Borysivna, PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

PHILOSOPHY OF PEACE AS AN OUTLOOK AND VALUE BASIS OF MODERN UKRAINE'S SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT

The essential characteristics of the philosophy of peace as a value basis for Ukraine's socio-cultural development are analyzed. Theoretical approaches to understanding the phenomenon of peace are singled out: theological, rationalistic, naturalistic, natural-legal, moral, existential. It has been proven that peace, as a value of human existence, is based on the axiologems of freedom, responsibility, justice and safety. The positive influence of religious and liberal-democratic narratives for strengthening global and social peace is disclosed.

Keywords: peace, war, values, philosophy of peace, safety, anthropocentrism.

